

**Makale
(Article)**

Piri Reis'in Eserlerinde Afrika

İbrahim YILMAZ, Mustafa YILMAZ

Afyon Kocatepe Üniversitesi Mühendislik Fak. Harita Müh. Böl., 03200 Afyonkarahisar/TÜRKİYE
iyilmaz@aku.edu.tr

Özet

Piri Reis ünlü bir Türk denizcisi, gemi kaptanı, haritacı, kartograf ve aynı zamanda gözlemci ve araştırmacıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, askeri ve siyasi alanda en parlak dönemini yaşadığı 16. yüzyılda, yapmış olduğu eserler ve çizdiği haritalar, döneminin önde gelen coğrafi çalışmalarıdır. Piri Reis, 1513 yılında çizmiş olduğu dünya haritasında Afrika kıtasının batı kıyılarını göstermiş ve Bahriye isimli eserinde vermiş olduğu haritalarla da kıtanın kuzey kıyıları hakkında detaylı bilgi vermiştir. Bahriye'nin özellikle birinci bölümünde, kıtaya ait coğrafi bilgiler, Nil nehri ve kaynağı hakkında açıklamalar, Habeşistan ülkesi hakkında detaylar ve Ümit Burnu'nun keşfine yönelik tarihi bilgiler verilmiştir. Bu çalışmada Piri Reis'in eserlerindeki Afrika kıtası ile ilgili harita ve sağlam bilgiler derlenmiş ve kıtaya ait günümüz ansiklopedik bilgileri ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Piri Reis, Kitab-ı Bahriye, Afrika, Akdeniz, Nil.

Africa in Piri Reis' Works

Abstract

Piri Reis was a famous Turkish navigator, shipmaster, surveyor and cartographer as well as an accomplished observer and researcher. His works and maps in the 16th Century were masterpieces of geography, at a time when the Ottoman Empire was at the peak of its military and political power. Piri Reis depicts selected parts of west Africa coasts in his First World Map of 1513, and gives detailed information about the northern coasts of the continent by the maps of *Bahriye*. Especially, in the first part of *Bahriye*, the geographical information on the continent, the explanations about the source of the Nile, details about the Ethiopia country, and the historical information about the discovery of the Cape of Good Hope have given. In this study, map and substantial information about Africa in the Works of Piri Reis was compiled and compared with today's encyclopedic knowledge of the continent.

Keywords: Piri Reis, Kitab-ı Bahriye, Africa, Mediterranean, Nile

1. GİRİŞ

Piri Reis ünlü bir Türk denizcisi, gemi kaptanı, coğrafya ve kartografya bilginidir. Osmanlı İmparatorluğunun en parlak dönemini yaşadığı 16. yüzyılda, daha sonra kendisinin de görev alacağı Osmanlı donanmasının ünlü bir komutanı olan amcası Kemal Reis'in yanında küçük yaşlarda denizciliğe başlamıştır [1]. Hayatının büyük bir bölümü denizlerde özellikle Akdeniz'de geçmiştir. Piri Reis, gezdiği yerlere ait bilgileri iyi gözlemlemiş ve haritacılık bilgilerini ve yeteneğini de ekleyerek [2] yaşadığı zamana

Bu makaleye atıf yapmak için

Yılmaz İ, Yılmaz M, "Piri Reis'in Eserlerinde Afrika" *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 2015, 7(3) 34-44, doi: 10.15659/hartek.15.11.95

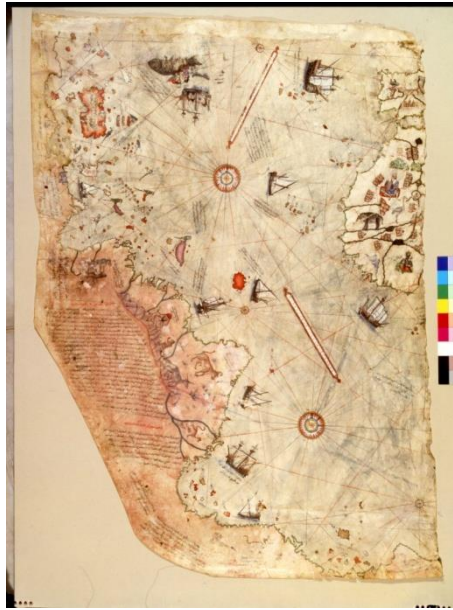
How to cite this article

Yılmaz İ, Yılmaz M, "African Piri Reis' Works" *Electronic Journal of Map Technologies*, 2015, 7(3) 34-44, doi: 10.15659/hartek.15.11.95

göre en doğru [3] ve kartografik açıdan muhteşem eserler bırakmıştır. Piri Reis'in eserlerinde Afrika kıtasına ait harita ve bilgiler vardır. 1513 yılında tamamladığı 1. Dünya haritasının elde kalan kısmında Afrika kıtasının batı kıyıları, günümüz modern haritaları ile karşılaştırıldığında oldukça doğru bir şekilde çizilmiştir [2]. Ayrıca üzerindeki insan ve hayvan figürleri de kıtaya ait tarihi ve coğrafi bilgileri göstermektedir. Afrika kıtasının Cebel-i Tarık boğazından Kızıldeniz'e kadar olan kuzey kısımları, Piri Reis'in Bahriye isimli eserinde, yerleşim yerleri, limanları, kaleleri ve coğrafi özellikleri ile ayrıntılı olarak harita ve sözel bilgiler halinde verilmiştir. Ayrıca, Bahriye'nin şiir bölümünde ise Nil nehrinin kaynağı ve özellikleri, Habeşistan ülkesi, Ümit Burnu ve kıtanın iç kesimlerine ait bazı bilgilere de rastlamak mümkündür.

2. PİRİ REİS'İN HAYATI VE ESERLERİ

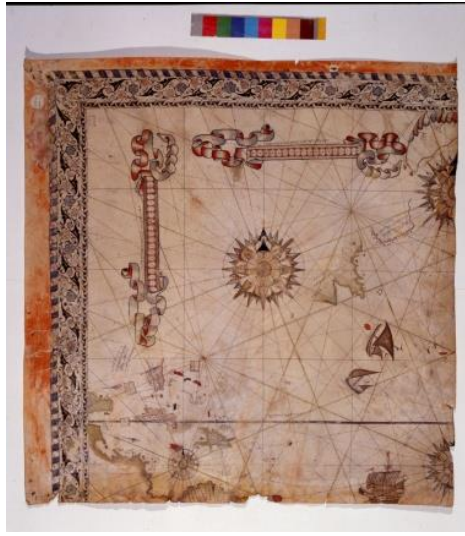
Osmanlı Türklerinde gerçek anlamda haritacılık Piri Reis ile başlar. Piri Reis eşsiz bir kartograf ve deniz bilimleri üstadı olmasının yanı sıra Osmanlı deniz tarihinde derin izler bırakmış bir amiral ve kaptandır. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Gelibolu'da doğmuştur. Osmanlı deniz tarihinde yer almasını, 15. yüzyılın son çeyreğinde Akdeniz'i kasıp kavuran ünlü Türk amirali amcası Kemal Reis'e borçludur [4]. Kemal Reis'in ölümü üzerine Piri Reis Gelibolu'ya gelmiş ve Bahriye'nin ilk çalışmalarına bu yıllarda başlamıştır. Piri Reis 1517'de I. Selim'in Mısır seferine, Osmanlı donanması amirallerinden biri olarak katılır ve 1513 tarihini taşıyan dünya haritasını (Şekil 1) Yavuz Sultan Selim'e takdim eder. Bahriye'sini (Şekil 2) temize çekerek 1526'da, Kuzey Amerika haritasını (Şekil 3) hazırlayıp 1528'de, Kanuni Sultan Süleyman'a sunar ve büyük takdir toplar. Piri Reis'in Osmanlı Donanması'nda yaptığı son görev, sonu acı olaylarla biten Mısır Kaptanlığı'dır. Savaşta cereyan eden gelişmelerden dolayı donanmayı Basra'da bırakması, Basra Valisi Kubat Paşa'ya ganimetten istediği haracı vermemesi, yeni Mısır Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın olumsuz tutumu ve politik hırsı yüzünden 1554'de hizmette kusurla suçlanmış ve idam edilmiştir [1].

Şekil 1. Piri Reis'in Dünya haritası - 1513 (Topkapı Sarayı Müzesi)

Şekil 2. Bahriye kitabı – 1526 (Ayasofya Müzesi)

Şekil 3. Piri Reis'in Kuzey Amerika haritası - 1528 (Topkapı Sarayı Müzesi)

3. PİRİ REİS'İN DÜNYA HARİTASINDA AFRIKA

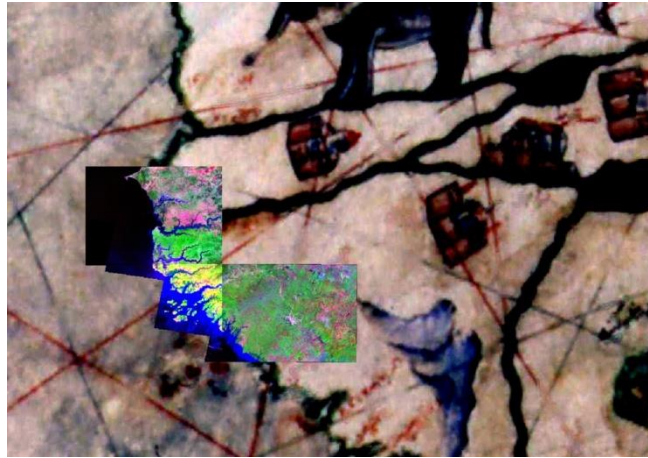
Piri Reis'in çizmiş olduğu dünya haritasının Şekil 1 deki ele geçen parçasında, Afrika kıtasının batısındaki Cebelitarık Boğazı ile Liberya ülkesi arasında kalan kıyıları görmek mümkündür. Ayrıca harita üzerindeki yazılardan ve insan ve hayvan figürlerinden yararlanarak o bölgelere ait coğrafi bazı özelliklere ulaşılmaktadır. Harita üzerindeki coğrafi detayların günümüzdeki isimleri Şekil 4 te verilmiştir.

Şekil 4 te haritanın yapıldığı yıllar ve öncesine ait olarak verilen figürler, bölgenin siyasal yapısı, ekonomisi, madenciliği ve coğrafi özellikleri bakımından oldukça önemli bilgileri vermektedir. Örneğin Gine Sultanı olarak verilen insan figürü, Mali İmparatorluğu'nun yükseliş döneminin en güçlü hükümdarı Mansa Musa'ya aittir. 1312-1337 yılları arasında ülkesini yönetmiştir. Altın madeni ve tuz yatakları bakımından çok zengin bir varlığa sahip ülkenin hükümdarı Mansa Musa 1324 yılında Hacı olabilmek için Mekke'ye gitmiştir. Yaptırılmış olduğu camiler ve yardımlar ile İslam dinine çok önemli hizmetlerde bulunmuştur. O döneme ait bazı tarihi haritalarda genellikle sağ elinde altın külçesi tutarken yapılmış resimleri vardır [5].

Şekil 4. Afrika kıtasına ait bazı coğrafi detaylar

Piri Reis'in dünya haritasının doğruluğu hakkında bir fikir edinebilmek amacıyla geometrik çözünürlüğü 30 m olan LANDSAT uydu görüntüleri ile tarihi harita arasında küçük bir alanda jeodezik dönüşümler yapılmış ve elde edilen coğrafi koordinatlar kullanılarak her iki görüntü çakıştırılmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Uydu görüntüsü ve dünya haritası

Şekil 5 e göre, Piri Reis'in dünya haritasının, haritanın yapıldığı dönemin şartları da göz önüne alarak, kıyı çizgileri ve nehirleri oldukça doğru bir şekilde gösterdiği anlaşılmaktadır.

4. PİRİ REİS'İN BAHRİYESİNDE AFRİKA

Bahriye; sade bir tanımla, Ege ve Akdeniz'in adalarını ve kıyılarını denizciler için tasvir eden, Türk haritacılık tarihinin en önde gelen eserlerinden biridir [6].

Bahriye'nin 1521 yılına ait ilk karalamasının, çoğunluğu Türkiye'deki değişik müzelerde ve kütüphanelerde olmak üzere İtalya, Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD gibi ülkelerde 44 adet kopyası mevcuttur. 1526 yılındaki son halini gösterir nüshanın ise yine 8 tanesi Türkiye'deki değişik müzelerde ve kütüphanelerde olmak üzere ABD, Fransa ve Kuveyt'tekiler ile birlikte 11 adet kopyası vardır. Bu çalışmada, 1730 yılında tahta çıkan 1. Mahmut tarafından vakfedilen yazmanın, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Türkçe ve İngilizce açıklamaların bulunduğu 4 ciltlik tıpkıbasım kullanılmıştır.

Kitab-ı Bahriye anlatım düzeni bakımından dört bölümde incelenebilir. Birinci bölüm, başlangıç bölümüdür. Bu bölümde Besmele (esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla) ile başlayıp, Hazreti Muhammed Peygambere şükran ve övgüler sunulmakta, kendi aile soyuna ait bilgiler verilmekte ve dönemin padişahına övgüler yapıp dualar edilmektedir

İkinci bölüm konuların şiirsel olarak anlatıldığı şiir bölümüdür. 1024 dizeden oluşan bu bölüm kendi içerisinde 50 kısma ayrılmıştır. Bu kısımlara "fasıl" denir. Her bir fasılda da ilgili konular şiirsel olarak anlatılmıştır.

Üçüncü bölüm düz yazı bölümüdür. Düz yazı bölümü de yine bölümü açıklayıcı ve neden bu bölümü yazdığını gösterir bir giriş ile başlamaktadır. Bu bölüm 207 ayrı fasıldan oluşmaktadır. Bu bölümün en önemli özelliği içerdiği 226 haritanın yanı sıra dünyada ilk defa harita üzerinde ve yanlarında, haritası yapılan bölgeye ait coğrafik verilerin de verilmesidir [7-10].

Fasıllar ve dolayısıyla haritalar belirli bir yönde sistematik olarak ilerleyerek (Ege Denizi, Yunanistan, Adriyatik Kıyıları [11-12], İtalya, Fransa, İspanya'nın Akdeniz kıyıları, Kuzey Afrika, Mısır, Doğu Akdeniz kıyıları, Kıbrıs, Anadolu'nun Akdeniz ve Ege denizindeki kıyıları, Saros Körfezi) tüm Akdeniz kıyılarını dolaşmaktadır [13].

Dördüncü bölüm, nazım biçiminde olup, kitabın bitirilişine ilişkin açıklamalar başlığı altında tek fasılda 86 dizeden oluşmaktadır. Piri Reis bu bölümde kitabının sona erdiğini, bu eseri hazırlamaktan dolayı mutlu olduğunu, Akdeniz'e olan sevgisinin bu kitabı hazırlamasında etkili olduğunu, eserin hazırlanıp padişaha sunulmasına kadar olan tarihi süreci açıklamış ve Kitab-ı Bahriye'yi okuyanların ve kullananların kendisine hayır duada bulunmalarını ve tespit ettikleri hataları da düzeltmelerini istemiştir.

Afrika kıtası ile ilgili coğrafi ve tarihi ilk bilgilere Bahriye'nin şiir bölümünde Portekiz'li gemicilerin Hind denizine yaptıkları seyahatin anlatıldığı bölümde rastlanır. Örneğin, Portekiz kralının emriyle gönderilen geminin, Ümit Burnu'na ve Habeşistan ülkesine vardığı ve bu keşfin dokuz yılda tamamlandığından söz edilir. Ümit burnunu bulanların oraya bir haç işareti diktiklerini (Şekil 6) ve bu burnun ekvatorun güneyinde 34° enleminde olduğunu ve bu burun ile karaların bittiğini belirtir.

Şekil 6. Dias haçı (1488)

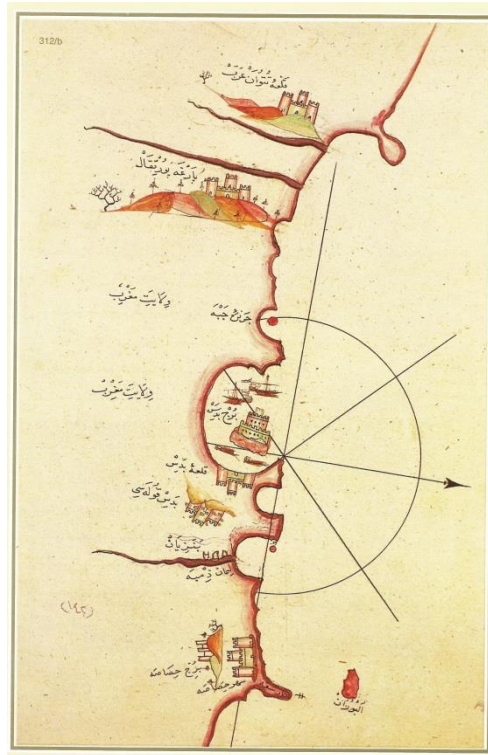
Habeşistan ülkesinin anlatıldığı bölümde Piri Reis, Afrika'nın en önemli nehirlerinden olan Nil nehri ve kaynağı hakkında çok çarpıcı bilgiler vermiştir. Nil Nehri'nin kaynağı ile Ümit burnu arasında 15° lik bir mesafe bulunduğunu ve Nil ile ilgili bilgileri de Manikongo halkından edindiğini açıklamaktadır. Yine aynı bölümde, Nil nehrinin kaynağı ile ilgili olarak ekvatorun güneyinde 19° de bulunduğundan söz ederek günümüzde bile nehrin kaynağı hakkında süren araştırmalara farklı bir görüş eklemiştir.

Piri Reis Bahriye'sinde Mogadişu şehrini anlatırken, bölgenin en büyük şehri olduğundan ve Portekizli gemicilerin her yıl gelerek buradan elde ettikleri altın ülkelerine götürdüklerinden bahseder. Yine buradan

yapılan, sırmalı kumaş, fildişi, abanoz ve amber ağacı ticaretinden söz eder. Mogadişu bölgesinde fil, gergedan, sığır ve bir koyunu yutabilecek büyük yılanların olduğunu belirtir.

Bahriye'nin üçüncü bölümünde, Afrika kıtası ile ilgili harita ve bilgiler Tetuan ve Badis kalelerinin anlatıldığı bölüm ile başlar. Sistematik bir sıra ile batıdan doğuya doğru sırasıyla, Melile ve Huneyn kaleleri, Marsal Kebir limanı ve Oran şehri, Müsteganem ve Tenes kaleleri, Birşik ve Şirşal kaleleri, Cezayir ve Tilis kaleleri, Becaye ve Cicelli kaleleri, Bone kalesi, Bizerte kalesi, Tunus şehri, Kalbiye, Hamamet, Susa ve Manastır kaleleri, Mehdiye ve Sfaks kaleleri ile Kerkenna adası, Cerbe adası, Trablusgarb, Musallata köyü ve yakınındaki kıyılar, Misurata körfezi, Evtan burnu ile Sittin burnu arası, Sittin burnu ile Petra Berka kıyıları, Tobruk limanı, Sallum kıyıları, Matruh limanı ve kıyıları, Direk adası, İskenderiye şehri, Ebukır limanı, Reşid'den Kahire'ye kadar Nil nehri ve kıyıları, Reşid ve Burlus kıyıları, Dimyat kıyıları anlatılır. Afrika'nın kuzey kıyılarına ait harita ve bilgiler Tine kıyılarının anlatıldığı bölüm ile sona erer.

Yukarıda sözü edilen yerlere ait bazı harita örnekleri ve bilgiler aşağıda verilmiştir. Örneğin Tetuan ve Badis kalelerine ait harita Şekil 7 de verilmiştir.

Şekil 7. Tetuan ve Badis kaleleri

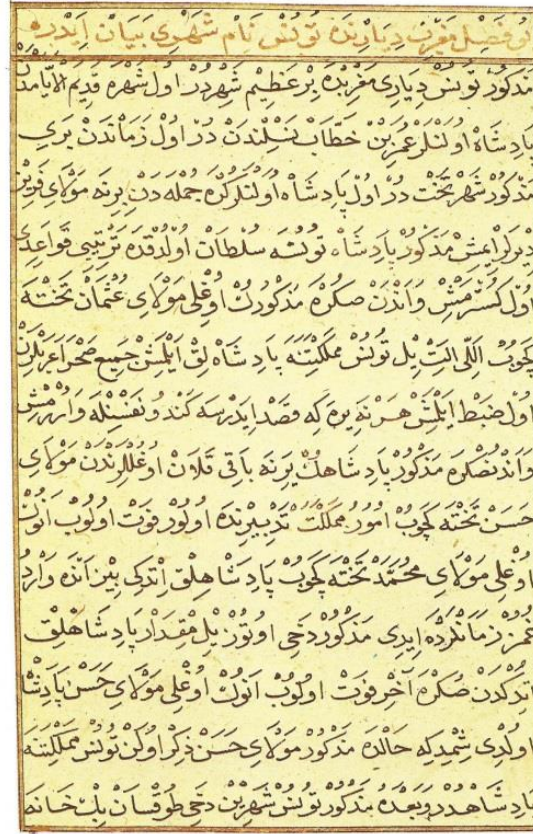
Bahriye'de Tetuan kalesi için "Tetuan kalesi, deniz kıyısından kara içerisinde sekiz mil yerde bir Arap kalesidir. Fakat bu kale, bağlık, bahçelik ve şeker kamışı ile turunç ve limonu bol bir yerdir..." ifadesi vardır. Badis kalesi için "Badis kalesi, Mağrib kıyısında bulunan Arap kalelerinden biridir. Bu kalenin yarım mil kadar önünde küçük bir ada bulunmaktadır. Bu küçük adanın üzerinde, İspanyollar bir kale yaptırmışlardır..." denilmektedir.

Şekil 8 de Badis kalesinden yarım mil ötede olan Cap Baba adası görülmektedir.

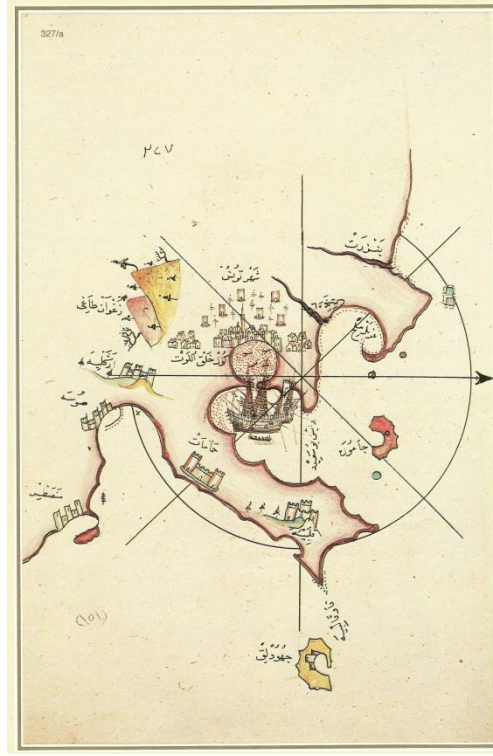

Şekil 8. Badis şehri ve Cap Baba adası (Google Earth)

Şekil 9 da Tunus şehrinin anlatıldığı bölümden bir sayfa ve Şekil 10 da da şehrin haritası verilmiştir.

Şekil 9. Afrika kıyısındaki Tunus şehrinin anlatıldığı bölüm

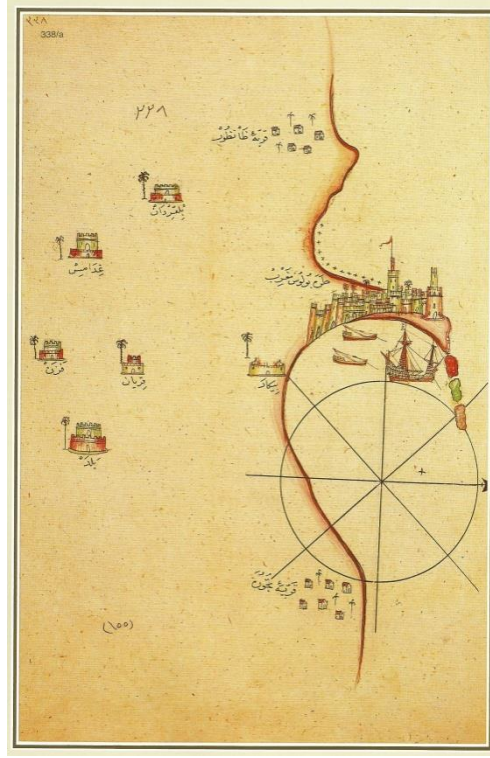

Şekil 10. Tunus şehri

Şekil 9 da, “Tunus Mağrib ülkesinin büyük bir şehridir. O şehre, eski zamanlardan beri padişah olanlar, hep Hz. Ömer b. Hattab’ın soyundan gelir. O zamandan beri burası taht merkezidir. Böylece tahta geçenlerden birisine Mevlay Fariz derle imiş. Bu padişah Tunus’a sultan oluncai bir yönetim yasaı düzenlenmiş. Ondan sonra oğlu Mevlay Osman tahta geçmiş ve elli altı yıl Tunus ülkesinde hükümdarlık yapmış...” yazmaktadır.

Yukarıda sözü edilen hükümdarlar, Hafsi hükümdarlarıdır [14]. Hafsi hükümdarlığı 13. yüzyılda Tunus’ta kurulan ve üç asır devam eden bir devlettir. Ebu Faris’ten (1394-1434 yılları arası) sonra tahta geçen Ebu Ömer Osman 1434-1488 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır.

Şekil 11 de Trablusgarb şehrinin haritası verilmiştir. Bahriye’de Trablusgarb şehri için, “Bizim Afrika ülkesinde Trablus kalesinden daha güzel bir kale görmediğimizi bilmelisiniz. Her bir burcu bal mumundan dökülmüşe benzer” açıklaması vardır.

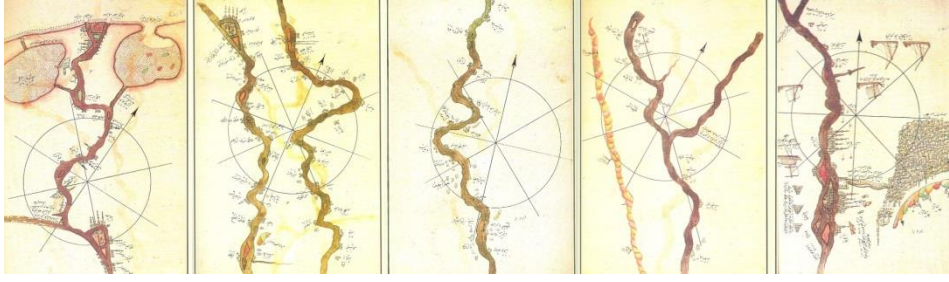
Şekil 11. Trablusgarb şehri

Trablus kalesi, günümüzde “The Museum of Assaraya Alhamra” adıyla müze olarak kullanılmaktadır (Şekil 12).

Şekil 12. Assaraya Alhamra müzesi

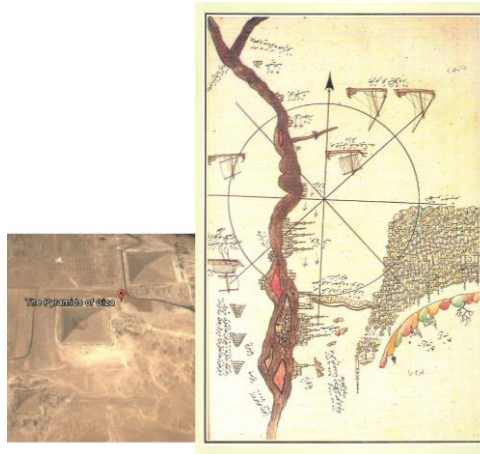
Afrika'nın en önemli nehri olan Nil ile ilgili Bahriye'de Reşid Boğazı'ndan Kahire şehrine kadar olan bölüm, birbirine çakıştırılabilen beş ayrı harita ve zengin sözel bulunmaktadır. Bu haritalar Şekil 13 te yanyana sıralanmıştır.

Şekil 13. Nil nehri haritaları

Bahriye’de Nil nehri için “...*Buralar deniz kıyısından, Kahire ’ye kadar beşyüz mildir. Nil nehrinin Ağustos ayında taşmasının nedeni şudur. Nil’in kaynağı ekvator dan da güneydedir. Orada kış olunca bu tarafta yaz olur. Yaz günlerinde Nil nehrinin taşmasının sebebinin bu değişiklik olduğunu söylerler*” denir. Piri Reis bu açıklamalar ile başlayıp Kahire şehrine kadar olan bütün kıyıları, burunları ayrıntılarıyla verir ve hangi tür gemilerin nerelere kadar gidebileceğine ait denizcilik bilgilerini de aktarır.

Kahire şehrinin görüldüğü Şekil 13 teki en sağda bulunan haritada piramitlerinde gösterilmesi ilgi çekicidir. Firavun dağları olarak aktardığı yapılar Giza piramitleridir (Şekil 14).

Şekil 14. Giza piramitleri

5. SONUÇLAR

Türk haritacılık tarihine ait çok önemli eserler bırakan Piri Reis, dünya haritasında ve Bahriye kitabında Afrika kıtasına ve özellikle de Akdeniz’e ait birçok bilgiyi, haritalar ve bu haritadaki bilgileri destekleyici yazılar ile kullanıcılara sunmuştur. Bahriye’nin en önemli özelliği, haritasını verdiği bölgeye ait hemen hemen her türlü bilginin verildiği açıklayıcı yazıları içermesidir. Bu bakımdan Bahriye, çok önemli bir coğrafya kitabı ve atlas kitapların öncüsü olarak kabul edilebilir. Bahriye’nin bilgisayar destekli haritacılık çerçevesinde sayısallaştırılıp gerekli dönüşümlerden sonra incelenmesi yapılırsa, o döneme ait, tarihi, askeri, coğrafi ve denizcilik gibi farklı konularda günümüze ışık tutacak pek çok bilgiyi içerdiği görülebilir.

6. KAYNAKLAR

1. Afetinan, Piri Reis’in hayatı ve eserleri, Türk Tarih Kurumu yayınları 69, Ankara, 1992.
2. G. C. McIntosh, The Piri Reis Map of 1513, The University of Georgia Press, Athens&London, 2000

3. M. Yerci, The accuracy of the first world map drawn by Piri Reis, *Cartographic Journal* 26 (1989) 154-155.
4. M. Önder, *Geçmişten Günümüze Resimlerle Türk Haritacılığı*, Harita Genel Komutanlığı, Ankara, 2002.
5. <http://www.tr.wikipedia.org>
6. S. Soucek, Islamic charting in the Mediterranean, chap. 14 in *Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies*, vol. 2, bk.1 of *The History Of Cartography*, edited by J. B. Harley and David Woodward, University of Chicago press, Chicago, 1992.
7. T. D. Goodrich, A cartographic innovation of Piri Reis in his *Kitab-ı Bahriye*, *Proceedings of CIEPO XIV*, September 18-22, Cesme, Turkey, 2000, pp. 201-210.
8. D. K. Loupis, An unpublished anonymous Ottoman portolan text that ignores Piri Reis, *Proceedings of CIEPO XIV*, September 18-22, Cesme, Turkey, 2000, pp. 453-463.
9. T. D. Goodrich, The 5658 maps of the *Kitab-ı Bahriye* of Piri Reis, *Proceedings of the International Piri Reis Symposium*, September 27-29, Istanbul, 2004, pp. (6) 92-113.
10. F. Saricaoglu, A study on additional margin notes in manuscripts of the *Kitab-ı Bahriye*, *Proceedings of the International Piri Reis Symposium*, September 27-29, Istanbul, 2004, pp. (6) 114-121.
11. D. Novak, D. Milinaric, M. Lapaine, Description of Croatian islands and harbours from Dubrovnik to Umag in Istria by Piri Reis in the *Kitab-ı Bahriye*, *Proceedings of the International Piri Reis Symposium*, September 27-29, Istanbul, 2004, pp. (6) 64-91.
12. D. Novak, D. Milinaric, M. Lapaine, A Comparative Analysis of the 16th Century Ottoman Mapping of the Croatian Coast and Islands , *Cartography and Geoinformation*, vol. 4, no. 4, Croatian Cartographic Society (2005), 78-110.
13. M. Onder, *From past to present the illustrated history of Turkish cartography*, General Command of Mapping, Ankara, 2002.
14. <http://rehber.ihya.org/yenirehber/hafsiler.html>